

9

Глава

Разнастайнасць і значэнне пакрытанасенных раслін

Пакрытанасенныя расліны складаюць найбольш дасканалую і вялікую групу раслін. Яна ўключае больш за 250 тыс. відаў, распаўсюджаных па ўсім зямным шары. Асабліва многа відаў сустракаецца ў вільготных тропіках. У Беларусі налічваецца больш за 2 тыс. відаў кветкавых раслін. Яны растуць у лясах, на лугах, балотах, пустках, побач з жыллём, у рэках і азёрах. У нашай краіне вядома больш за 6 тыс. відаў і сартоў інтрадуцыраваных раслін (ад лац. *інтрадукцыя* — увядзенне), г. зн. раслін, якія перанесены з іншых тэрыторый і паспяхова растуць у Беларусі.

З гэтай главы вы даведаецеся:

- аб асноўных сістэматычных групах раслін;
- аб асноўных прыметах пакрытанасенных раслін, якія дазваляюць адносіць іх да той ці іншай групы;
- аб дзікіх і культурных, ядомых і ядавітых раслінах;
- аб ахове раслін.

Вы навучыцеся:

- вылучаць асноўныя прыметы кветкавых раслін і вызначаць іх сістэматычнае становішча;
- выкарыстоўваць атрыманыя веды для прадухілення атручэння ядавітымі раслінамі;
- выкарыстоўваць атрыманыя веды для вырошчвання культурных раслін на прысядзібным і дачным участках.

§ 39. Двухдольныя і аднадольныя расліны

Асноўныя сістэматычныя групы раслін. На планеце Зямля вельмі многа розных відаў раслін. У іх разнастайнасці цяжка арыентавацца. Таму расліны, як і іншыя арганізмы, сістэматызуюць — размяркоўваюць, класіфікуюць па пэўных групах.

Навуковыя адкрыцці. У XVIII ст. шведскі вучоны Карл Ліней (1707—1778) сістэматызаваў расліны па прыметах, якія кідаюцца ў вочы, такім, як узаемнае размяшчэнне і колькасць тычынак і пясцікаў у кветках. Расліны, у якіх абрачныя прыметы супадалі, аб'ядноўваліся ў адзін від. Для назвы відаў Ліней выкарыстаў бінарную наменклатуру. Віды, якія мелі падабенства, аб'ядноўваліся ў роды — больш высокія сістэматычныя катэгорыі. Так узнікла сістэма, якая не адлюстроўвала роднасныя сувязі. Яна была названа штучнай. У цяперашні час выбіраюць такія прыметы відаў, якія паказваюць іх роднасць. Сістэмы, пабудаваныя па гэтым прынцыпе, называюцца натуральнымі.

Каб класіфікаваць жывыя арганізмы, вучоныя адносілі іх да той ці іншай групы з улікам падабенства (агульнасці). Такія групы называюцца **адзінкамі сістэматыкі** або **таксанамічнымі адзінкамі**. Асноўнай адзінкай сістэматыкі з'яўляецца **від**.

Група падобных па многім прыметам відаў аб'ядноўваецца ў **род** (мал. 181).

Фіялка духмяная

Фіялка трохколерная

Фіялка палявая

Мал. 181. Віды раслін роду Фіялка

Яблыня

Груша

Шыпшына

Мал. 182. Кветкі раслін сямейства Ружавыя

Блізкія роды аб'ядноўваюцца ў сямействы. Напрыклад, віды яблыні, вішні, грушы, слівы, ружы маюць падобную будову кветак: ёсць чашачка і венчык, пялёсткі венчыка часта афарбаваныя, кветкі з мноствам тычынак і адным пясцікам. Таму гэтыя роды адносяцца да сямейства Ружавыя (мал. 182).

Падобныя па агульных прыметах знешняй і ўнутранай будовы сямействы аб'ядноўваюцца ў класы. Вылучаюць два класы пакрытанасенных раслін: **Двухдольныя** і **Аднадольныя**. Класы Двухдольныя і Аднадольныя ўтвараюць аддзел Пакрытанасенныя расліны (Кветкавыя расліны).

Класы Двухдольныя і Аднадольныя. Дзяленне пакрытанасенных раслін на класы аснова на перш за ўсё на адрозненнях у будове насення. У аднадольных раслін (*жыта, пшаніца, авёс*) зародак насення мае адну семядоль, у двухдольных (*гарох, фасоля, гарбуз* і інш.) — дзве. Трэба памятаць, што прыналежнасць да таго або іншага класа вызначаюць не толькі па ліку семядоль зародка, але і па шэрагу іншых прымет. Гэтыя адрозненні прадстаўлены ў табліцы 5.

Табліца 5. Адметныя прыметы класаў раслін

Аднадольныя		Двухдольныя	
Зародак			
У зародка адна семядоля			У зародка дзве семядолі
Корань			
Каранёвая сістэма валасніковістая, галоўны карань адмірае			Каранёвая сістэма стражнёвая, галоўны карань добра развіты
Сцябло			
Праводзячыя пучкі рассеяны раўнамерна, не кругамі. Праводзячыя пучкі без камбію			Праводзячыя пучкі размешчаны па крузе або зліваюцца ў цыліндр. Паміж лубам і драўнінай ёсць бакавая ўтваральная тканка — камбій. За кошт камбію ўтвараюцца новыя элементы лубу і драўніны
Ліст			
Лісты простыя з паралельным ці дугавым жылкаваннем			Лісты простыя і складаныя з пальчатым і перыстым жылкаваннем
Кветкі			
Колькасць элементаў кветкі кратна 3			Колькасць пялёсткаў і чашалісткаў у кветцы кратна 5 (радзей 4)
Жыццёвыя формы			
У асноўным травы і кусты, рэдка — дрэвы			Травы, кусты, кустыкі, дрэвы

Мал. 183. Мудранка

Мал. 184. Трыпутнік

Сярод аднадольных і двухдольных сустракаюцца расліны, у якіх асобныя прыметы не супадаюць з пералічанымі. Так, напрыклад, травяністая лясная расліна *мудранка* (мал. 183) мае лісты з жылкаваннем, характэрным для некаторых двухдольных раслін, але зародак з адной семядоляй (на гэтай падставе яе адносяць усё ж да аднадольных). У *трыпутніку* (мал. 184) жылкаванне лістоў дугавое, валасніковістая каранёвая сістэма, але яго адносяць да двухдольных раслін, паколькі зародак мае дзве семядолі.

Як мы ўжо адзначалі, класы Двухдольныя і Аднадольныя дзеляцца на сямействы. Да крытэрыяў выдзялення таго ці іншага сямейства адносяцца асаблівасці будовы кветкі і плода, тып суквецця, асаблівасці вонкавай і ўнутранай будовы вегетатыўных органаў. У якасці прыкладу разгледзім крытэрыі выдзялення двух сямействаў класа Двухдольныя.

Сямейства Крыжакветныя ўтвараюць расліны, для якіх характэрныя абоеполыя кветкі з размешчанымі крыжнакрыж 4 чашалісцікамі і 4 п'ялёсткамі, 2 знешнімі кароткімі і 4 унутранымі доўгімі тычынкамі, якія маюць плод стручок або стручочак.

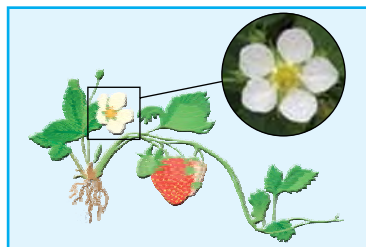
Сямейства Бабовыя аб'ядноўвае расліны, якія маюць плод боб. З характарыстыкамі некаторых сямействаў можна азнаёміцца на форзацы 2.

Вывады. ■ Усе кветкавыя расліны дзеляцца на два класы: Двухдольныя і Аднадольныя. ■ Для аднадольных раслін характэрныя наступныя прыметы: зародак насення з адной семядоляй, валасніковістая каранёвая сістэма, паралельнае або дугавое жылкаванне лістоў. Яны прадстаўлены ў асноўным травамі і кустамі. ■ Двухдольныя расліны (дрэвы, кусты, кустыкі, травы) маюць зародак насення з дзвюма семядолямі, стрыжнёвую каранёвую сістэму, пальчатая і перыстае жылкаванне лістоў.

? **Праверым сябе.** 1. На якія сістэматычныя групы падраздзяляюць расліны? Пакажыце супадпарадкаванасць розных сістэматычных груп раслін. 2. Па якіх прыметах адрозніваюць аднадольныя і двухдольныя расліны? 3. Якія прыметы ўлічваюцца пры вылучэнні сямействаў у раслін?

Разгледзьце малюнак. Як вы лічыце, да якога класа пакрытанасенных належыць дадзеная расліна? Пакажыце прыметы, на падставе якіх вы так лічыце. Як называецца гэта расліна? Ці бачылі вы яе? Дзе яна расце?

§ 40. Дзікарослыя расліны

Кветкавыя расліны — самая шматлікая па колькасці відаў група раслін. Сярод іх звыш за 190 тыс. відаў двухдольных і каля 59 тыс. відаў аднадольных раслін. Двухдольныя расліны прадстаўлены ўсімі жыццёвымі формамі, аднадольныя — травамі, радзей кустамі і дрэвамі.

Кветкавыя расліны займаюць дамінуючае становішча ў сучасным раслінным свеце. Дзякуючы розным прыстасаванням да ўмоў навакольнага асяроддзя яны жывуць амаль паўсюдна на зямным шары, утвараючы лясы, лугі, пакрываючы горы і ўзгоркі. Многія кветкавыя расліны прыстасаваліся да жыцця ў вадаёмах, іншыя жывуць на балотах. Гэта — **дзікарослыя расліны**.